

НАЗАР ЭШОНҚУЛНИНГ АДАБИЙ-ТАНҚИДИЙ КАРАШЛАРИ ВА МИФОЛОГИЯ

Раҳматуллаев Нодир Нейматович

СамДУ

E-mail: nrakhmatullaev75@mail.ru

Аннотация: Мақолада қадимги мифларнинг халқлар фольклори шаклланишида, ёзма бадиий адабиётнинг вужудга келиши ва ривожланишида тутган ўрни ва роли, адабиёт ва адибнинг вазифа ва масъулияти ҳақида сўз юритилди. Ёзувчи Назар Эшонқулнинг ушбу масаладаги адабий-танқидий қараишлари тадқиқ этилди.

Калит сўзлар: миф ва адабиёт, адабий танқид, мифологизм, неомифологизм, бадиий ижод.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7265384>

ЛИТЕРАТУРНО-КРИТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ НАЗАРА ЭШОНКУЛА И МИФОЛОГИЯ

Раҳматуллаев Нодир Нейматович

СамГУ

nrakhmatullaev75@mail.ru

Аннотация: В данной статье изучается значение и роль древних мифов в формировании фольклора, в создании и развитии художественной литературы, обязанностях и ответственности литературоведов и писателей. Изучены литературно-критические взгляды писателя Назара Эшонкула по этому вопросу.

Ключевые слова: миф и литература, литературная критика, мифологизм, неомифологизм, художественное творчество.

LITERARY-CRITICAL VIEWS OF NAZAR ESHONKUL AND MYTHOLOGY***Rakhmatullayev Nodir Nematovich****SamSU**nrakhmatullaev75@mail.ru*

Abstract: *This article explores the significance and role of ancient myths in the formation of folklore, in the creation and development of fiction, the duties and responsibilities of literary critics and writers. The literary-critical views of the writer Nazar Eshonkul on this issue have been studied.*

Key words: *myth and literature, literary criticism, mythologism, neomythologism, artistic creativity.*

Миф – сўз санъатининг манбаи. Мифларни ҳақли тарзда архаик халқларнинг атроф олам ҳақидаги тасаввурлари, турмуш тарзи, табиат қонунларига оид дунёқарашларининг жамланмаси деб тавсифлаш мумкин. Қадим замонларда мифнинг улкан аҳамиятини бугунги кунда ҳам яққол кўрамиз – замонавий одамлар инонадиган иримларга мисол келтириш кифоя. Ўз мавжудлигининг турли босқичларида инсоният ўзи кузатиб турган воқеа-ҳодисаларнинг сабаб ва моҳиятини оламда ғайритабиий кучлар мавжудлигига ишончидан келиб чиқиб ёки оламни англашнинг эмпирик усули орқали тушунишга интилиб келмоқда.

Мифологик тасаввурлар ва сюжетлар дунё халқларининг оғзаки ижоди учун асосий манба ҳисобланади. Маданият, адабиёт ва санъат тарихининг бутун йўли давомида мифологик мотивлар тасвирий санъат, адабиёт ва мусиқа йўналшида яратилажай асарларнинг сюжетларини шакллантиришда муҳм роль ўйнамоқда. Тарихий ҳикоятлар вақт ўтиши билан мифни сиқиб чираётган бўлса-да, унинг хилма-хил элементлари оғзаки ижоднинг, адабиётнинг энг мукамал жанрларида ҳам сақланиб қолганини кўришимиз мумкин. Сюжет ва фабула элементлари даврдан даврга ўтиб, қайта англашилмоқда, ҳар турли эврилмоқда. Бадиий адабиётнинг деярли ҳар бир намунасида мифологик мавзулар, образ ва персонажлар, қаҳрамонлар иштирок этади десак муболаға бўлмайди. Адабий асарларда мифологик элементлардан фойдаланиш анъанаси жуда қадимий даврларга бориб тақалади. Антик дунёнинг Ҳомер, Эсхил,

Софокл, Вергилий, Еврипид ва бошқа ижодкорлари мифологияга мурожаат қилишнинг анъанасидан анча аввал персонажлари Қадимги Юнонистоннинг миф ва афсоналари қаҳрамонлари бўлган эпик асарлар яратишган. Бундай асарларнинг сюжетида инсонлар, илоҳлар, яримхудолар, антропоморф, зооморф ва зооантропоморф махлуқотлар, табиат ҳодисалари ва предметлари ҳам иштирок этган.

“Бадий тафаккур азалдан абадга қадар олам ва одам муштараклигини муҳокама қилади, инсонни илоҳий уйғунлик ришталари билан боғлаб туради”[15:243]. Жамият тараққиётининг замонавий босқичида инсоннинг маънан ўзини англаши ва унинг жадал ўзгариб бораётган дунёга мослашиши муаммоларига эътибор кучайиб бормоқда. Муаммолар доирасида биринчи ўринга “олам манзараси” - олам ҳақидаги барча мавжуд билим ва тасаввурлар йиғиндисига асосланган ҳолда воқеликнинг моҳиятини кўра олиш тушунчаси чиқиб келди. ХХI аср оламининг бадий манзараси ҳақиқатга монополиядан воз кечиш ҳамда дунёнинг кўпқутбли эканлигини тан олишни акс эттиради. Бадий асарнинг семиотик мазмундаги коммуникатив табиати тўғрисида М. Бахтин, Ю. Лотман, У. Эко ва бошқалар ишларида кўп мулоҳазалар билдирилган.

Тарихий-маданий тараққиёт давомида минг-минглаб китоблар ёзилди, миллионлаб асарлар битилди, аммо уларнинг ҳар бири ҳаётга шахсий муаллифлик назарига, айнан эса оламнинг муаллиф яратган манзарасига кўра ўз-ўзича бекиёс ва бетакрордир. М.М. Бахтиннинг таъкидлашича, оламнинг муаллифлик бадий манзараси - бу ҳақиқий воқеликка муқобил сифатида гавдаланадиган ва муаллифнинг ботиний олами, ижодий фаолияти маҳсули бўлиб, оламни англашининг ўзига хос шаклидир[4:211]. Бадий матн ёзувчининг ботиний олами, реал ёки виртуал борлигини акс эттиради. Муаллиф яратган олам манзараси ўзида ҳам миллий, ҳам шахсий хусусиятларни мужассам этиши билан тавсифланади. Муаллифнинг бадий маҳсулоти муаллифнинг персонажларга ва қаҳрамонларга эмоционал муносабати орқали унинг интеллектуал салоҳияти, фикр-мулоҳазаси ҳамда фаолияти имкониятлари воситасида ва шунингдек, муаллиф яшаётган даврдан, у тегишли жамият қонунларидан келиб чиққан ҳолда муайян лисоний воситалар билан кодлаштирилади. Япон адаби Рюноске Акутагава: “Адабиёт бу – сўзлар ёрдамида ўзингни ифодалай олиш санъатидир” деган эди. Назар Эшонқул ўзининг эсселарида, адабиётшунослар ва журналистлар билан суҳбатларида ҳам адабиётга кўп бора таъриф ва тавсиф бериб ўтади. Ёзувчининг фикрича, адабиёт “...лаҳзада акс этган мангуликнинг оний

таассуротларини ана шу абадиёт ва лаҳза туташувида инсоннинг ўрнини тадқиқ қилади. Фақат инсонгина лаҳзанинг адабий инъикоси эканлигини ҳис этади, зеро, инсоннинг ўзи ҳам ана шу абадийликнинг бир бўлаги. Абадийлик ва инсонни боғлаб турган ришталарни кўрсатиб бериш эса адабиётнинг вазифасидир”[15:233].

Замонавий ўзбек насрида Назар Эшонкул ижоди ўзига хос салмоқли ўрин эгаллайди. Ёзувчи услуби, воқеликка ёндашуви, тасвир ва талқиндаги ўзгачалиги билан замондошларидан фаркланиб туради. Муаллиф асарларида ўзлигини англаш йўлида ўз-ўзи билан курашаётган Шахс киёфаси, унинг англамлари, ҳиссий кечинмалари бутунлай янги ракурсларда кўрсатилиши эътиборга лойиқдир.

Ҳозирги ўзбек насрига янгича дунёқараш, янгича идрок ва талқин, ўзгача ижодий тамойиллар олиб кирган Назар Эшонкул ижоди ва унинг ўзига хос услубини бир қатор олимлар тадқиқ этишган. Жумладан, Х.Дўстмухаммедов, Г.Сатторова, М.Рустамова, С.Матякупов, А.Холмуродов, Д.Холдоров, Ф.Раджабова, Ф.Бурханова, Н. Чулиеванинг ишларда ижодкор яратган ҳикоялар, қиссаларнинг ўзига хос хусусиятлари, поэтик тили ва услуби, муаллифнинг адабий-эстетик қарашлари ҳақида илмий мулоҳазалар мавжуд. Бироқ Назар Эшонкул насрининг мифопоэтикаси, қаҳрамон, характер яратиш, сюжет қуришда мифологик элементлардан фойдаланиш маҳорати ва мифоцентрик асар ярФатишдаги изланишлари, мифология ва неомифологияга бўлган адабий-эстетик қарашлари яхлит тадқиқот сифатида диссертация иши доирасида ўрганилмаган.

Ибтидоий жамоа ва ибтидоий маданият тўғрисидаги кўп сонли этнографик маълумотлар халқ оғзаки ижодининг тарихий асосларини самарали ўрганиш учун змин яратди. Этнография билан этнология соҳаларидаги кашфиётлар В. Вундт, Ф. Прейс, Э. Кассирер, Л. Леви-Брюль, А.Н. Веселовский, С. Леви-Стросс каби олимларнинг хилма-хил тадқиқотлар натижасида поэзия(бадий адабиёт) тарихнинг дебочасида тил ва миф ибтидолари билан уйғунликда ривожланган деган умумий хулосага олиб келди. Ҳам шаклан, ҳам мазмунан, мустаҳкам тарихий муносабатлар негизда худди миф сўзнинг ривожига туртки бўлгани каби, поэзия(бадий адабиёт) ҳам мифнинг фаолиятини ўзида давом эттириб келмоқда. Назар Эшонкул ҳам халқ оғзаки ижодининг адабиётга, муаллифга, ўқувчига таъсири ҳақида шундай дейди: “Мен учун дунё адабиётини ва ўзининг оғзаки адабиётини билмаслик бу - адабиётга, унинг келажагига, унинг мақомига хиёнатдир. Халқ оғзаки ижоди ёзма адабиётга яна минг йиллар манба, маъно, материал

бера олади. Халқ оғзаки ижоди бу - фақат ўтмиш адабиёти эмас, келажак адабиёти ҳамдир”[15:2].

XX аср охири – XXI аср бошлари ўзбек адабиётида миф муаллифнинг ижодий мақсадларига мувофиқ тарзда қадимги мифнинг функционал ва поэтик хусусиятларини ривожлантирувчи бадиий структура сифатда воқеланди. Ҳозирги ўзбек насрида ботиний ва зоҳирий мифологизмнинг муштараклигига, синтезига мойиллик кузатилади. Бир томондан, бадиий асарларда архаик мифологик структуралар қайта ишланаётган бўлса, бошқа томонда эса адабиёт мифнинг бадиий эврилиши жараёнига жалб қилиняпти ва бунда адабий матнда тасвирланмиш воқеалар ҳозирги кунда юз бермоқда, асардаги образлар ва мотивларнинг моҳияти эса ҳикоя давомида мифологик сатҳда очиб берилмоқда. Айрим адабий танқидчилар “неомилогик услубда ишловчи модернист” ёзувчи сифатида тавсифлаётган Назар Эшонкулнинг қисса ва ҳикоялари бунга мисол бўлади.

“Шакллар, манзаралар, чегаралар, мезонлар, жанрлар, ифода усуллари ўзгарди, аммо адабиётнинг азалий ва абадий мавзуси - эзгулик ва ёвузлик ўртасидаги кураш тўхтагани йўқ”[14:199].

Н. Эшонкулнинг фикрича “...халқимизнинг дастлабки космогоник қарашлари, бошача айтганда, мифологик тасаввурлари урф-одатлардан тортиб амалий санъат туригача, чўпчак ва кўшиқлари, энг муҳими, қадимги мифологик сюжетлар асосида пайдо бўлган дostonларимизда ўзининг қиёфаси ва маъносини ҳанузгача сақлаб келяпти”[14:90]. Мифологик сюжетларга мурожаат қилиш замонавий воқелик ва тарихни ўзгача нигоҳда кўриш имконини беради. Шу сабабли адабиёт кўпроқ космогоник ва эсхатологик мифлардан фойдаланади. XX-XXI асрларда мифологик сюжетлар ва образларни қайта англаш, қайта ифодалаш шундай катта адабий кўлам касб этдики, бу даврни “мифнинг қайта туғилиши” ёки неологизм даври десак тўғри бўлади. Буни ёзувчининг ўзи ҳам алоҳида таъкидлайди: “Мифологик тафаккур халқнинг фақат қуввайи ҳофизасини эмас, тарихи, маънавий-руҳий сарчашмалари, ҳаёлот кенглиги, бадиий салоҳияти ҳамда тафаккур тарзини белгилаб туриши, ўзида шу халқнинг ёзма битиклари қамраб ололмайдиган давлар ҳақида кўплаб маълумот бера билиши билан ҳам аҳамиятлидир”[14:88]. Мифик тафаккур руҳ ва табиатнинг бир бутунлигини намоён этиб, айнанлик унинг негизини ташкил қилади. Мифик тафаккур ўз тараққиёти йўлида икки муҳим босқичдан ўтади: биринчиси учун руҳ ва табиатнинг яхлитлиги хос бўлса,

иккинчисида инсонга хос хусусиятларнинг атоф олам(табиат)дан ажралиб чиқиши билан боғлиқ ҳолда ўша яхлитликнинг бузилишини кузатамиз.

Агар қадимги миф конкрет тарихий сатҳдан юқорига кўтариса, космизм, универсализм билан боғлиқ бўлса, космогоник ва антропологик умумлашмаларга асосланса, унда янги бадиий миф тарихий ва маиший воқеликда мавжуд объектларни яратишга йўналтирилгандир. Космик умумлашма тарихий далилларга таянади. Неомифологик матнлар эса замонавий воқеликни гавдалантиради.

Ҳар хил муаллифларда туб моҳият сифатидаги миф талқини турличадир: миф – ибтидоий одамнинг табиий, замонавийликлар таъсир қилмаган онгининг маҳсули; миф – илк қаҳрамонлар ва илк воқеалар оламининг тарих пўртаналарида тусланиб боровчи акси; миф – жамоавий онгсизлик тажассуми, ўзига хос архетиплар қомуси; миф – замонавий дунё ҳодисаларига калит вазифасини ўтовчи универсал шифр-код. Мифлар “...қадим замонларда инсоният бошидан кечирган руҳий пўртаналар, ҳиссий психик тажассумларнинг асоратларидир”[15:53].

Ҳозирги мифопоэтика учун мифга кўтаринки руҳда(таъсирчан) муносабат хос эмас. Мифнинг ўрни ҳам мутлақ эмас, у тарих билан қатъий боғланмаган, балки нуқтаи назар ўйини ҳосил қилиб, бири бошқасида акс этиб туриши мумкин.

XX-XXI- асрларнинг матн-мифларида тасвирланиб келинаётганни очиб берувчи шифр-код вазифасини бир вақтнинг ўзида бир неча миф бажаради ва улар турли мифологик тизимлар таркибига киради. Кўп ҳолларда бундай мифлар ролини жаҳон адабиётининг “абадий асарлари”, фольклор матнлар, мафкуравий мифлар бажаради. Неомифологизм бўйича изланиш олиб бораётган М. Кўчқорова бугунги кунда ўзбек насридаги бундай жараёнлар тўғрисида шундай фикр билдиради: Бугун адабиётдаги чексиз эркинлик, миллий адабиётимизни ўз ўзанига қайтиб келишига йўл очди. Назаримизда, Шойим Бўтаев, Назар Эшонқул, Исажон Султон, Улуғбек Ҳамдам, Баҳодир Қобил каби қатор ўнлаб ижодкорларимиз ижодида ғарб адабиётининг илғор ижодий анъаналаридан ташқари, халқ ижодига, исломий миллий ғояларга, умумбашарий бадиий талқинларга қайтиш, уларга мурожаат, неомиф наср унсурларини кутилмаган ва кўрилмаган ҳолатда қўллаш ҳолати кўзга ташланаяпти.

Янги мифлар қадим қавмлар онги қаъридан эмас, балки персонажнинг ёлғизланиши ва ўз ботинига мурожаат этиши ҳолларида вужудга келади: “инсон, барибир, ёлғиз, чунки у ёлғизликка маҳкум этилган: у ўзининг ҳақиқий манзилдан

қувғин қилинган, жисимни ясаган устадан айро тушган. Бу илоҳий ёлғизлик, табиатнинг, оламнинг, ранлар ва бўёқларнинг, гўзаллик ва дўстликнинг, меҳр ва шафқатнинг аслини қўмсаб ёлғизлиги эди”[15:253-254]. Мифологизмнинг психологизм, ички монолог, “онг оқими” адабиёти билан қоришиб кетиши шундан. “XX асрда адабиёт яна мифологик рамзларга қайтди, адабиёт мифологик тус олди, мифопоэтикани талқин қилишнинг янги босқичи бошланди”[15:45]. Ёзувчи томонидан асарда фойдаланилган миф ёки мифнинг ҳар қандай элементи янги қирралар ва янгича маънолар касб этади. Муаллиф тафаккури мифопоэтик тафаккур билан қўшилиб, моҳиятан янги мифни вужудга келтиради: “Мифлар – инсонни кашф қилишнинг, инсон руҳига, уммонига киришнинг бир воситаси. Ҳар қандай мифда халқ ўтмиши, дунёқараши, шахс “мен”и яширинган. “Мен”и йўқ одам, гарчи улкан ижодкор бўлса ҳам, шахсга айланолмайди”[14:113].

Миф хаосдан воқеликнинг ботиний уйғунликка асосланган бадий моделини ярата оладиган улкан умумлаштирувчи қудратга эга. Бундай асарларда таназзул ва ўтиш даврларида актуаллашувчи мифологик дунёқарашнинг ижодий қайта англашилиши ҳамда воқеликни борлиқнинг мифологик концепциясига кўра қайта яртилиши юз беради. Ўтмиш ижодкорларнинг бадий тажрибасини ҳозирги ёзувчилар адабий талқин жараёнида ўз идроки ва дунёқараши призмасидан ўтказиб, бу жараёнда мифологизм усул в шакллари эстетик маълумотни кодлаштириш воситасига айлантирилади. Олам мифологик моделининг элементлари янги миф структурасига ўз ички хоссаларини сингдиради: ЁВУЗЛИКнинг ЭЗГУЛИКка эврилиши тамойилига асосланган одам ва бошқа жонворлар, предметлар ва ҳодисаларнинг уйғун муносабатлари тизими; одам билан табиат ўртасида аниқ фарқ, чегаралар йўқлиги; макон ва замон ўзига хосликлари; оламнинг антропоцентрик модели; ибтидоий, асл моҳият намоёни; турли тарихий-маданий босқичларда “абадий схемалар”нинг такрорланиб туриши кабилар. Фольклор ўзи саънатнинг, фалсафанинг, ўзликнинг асоси. Унда ҳамма нарса топилади. Фақат излаш, топиш, бугун учун руҳий, маънавий неъматга айлантириш керак. Фольклор адабиётнинг катализатори. Унга битта элемент қўшиб, ҳаракатга келтиради, янги “модда”лар пайдо қилаверади. Ундан сув ичган адабиёт нафақат кийимини, балки ўзини ҳам янгилай олади.

Юқорида келтириб ўтилган хусусиятларнинг бадий асар тўқимасига киритилиши матн бадий структурасини мифологик сифатида баҳолашимизга асос

бўлолади. Бунда ўқувчи мифни адабий ассоциацияларга туртки берадиган белги сифатида идрок этади ва бунинг натижасида матн чегаралари кенгайиб, мифопоэтик асарнинг янада умумий, фундаментал тасаввурлар тизимлари яширинган структур бирликлари – архетипик образлар ва мотивларга асрланган оламнинг универсал модели яратилади. Қадимги мифлар, халқ эпослари, улардаги образларни тўғридан-тўғри шунчаки адабий ёки оддий ходиса, воқеалар ёхуд инсон онгли фаолиятининг ифодаси сифатида тор тушунмаслик керак. Ҳар бир мифдаги образ ўша даврдаги инсон руҳига хос бўлган руҳий-психик жараёнларнинг тимсолларидир: “Қадимги давр мифологик қаҳрамонлари бу – руҳнинг, унинг майл, истак, орзуларининг кўринишидир. Бу истак ва орзулар турли маъбудлар, қаҳрамонлар кўринишида ўзини намоён қилади”[15:53].

Миф – шунчаки метафора эмас, балки шу қиёслашни ўз ичига олган тушунчадир. Миф қадимги одамнинг нима ҳақида ўйлагани, тахмин ва тасаввур қилгани, инонгани ва ҳис этганлари бўлибгина қолмай, унинг бу нарсалар ҳақида қандай фикр қилгани ҳам демак. Нима ҳақида ва қандай фикрлаганини таҳлил қилишдан олдин, қадимги одам ўзи қанақа бўлгани ва қандай муҳитда яшаганини тасаввур қилиш лозим. Шунингдек, “миф” тушунчаси анча кейинги даврларда пайдо бўлганини, қадимги одамлар ҳаёт ва ҳаёлотни фарқламаганини англаш ҳам муҳим.

Адабий суҳбатларнинг бирида ёзувчидан “инсоният тафаккурининг илк мевалари” ҳисобланадиган мифларнинг иншоншуносликдаги ўрни ва аҳамияти ҳақида сўралганда Н.Эшонқул шундай жавоб беради: “...мифлар – инсоният тафаккурининг илк бадий мевалари инсонни ижод қилишга ўргатди: оламни рамзлар, тимсоллар орқали тасаввур қилиш бу ижоднинг бошланиши эди. Инсон табиати ташқи оламни рамзлар орқали қабул қилишга мослашган. Ҳар қандай ходисанинг ўзини эмас, одам ҳиссиёти унинг рамзини қабул қилади. Мифлар яратилган даврда шуурий идрок биринчи ўринда эди ва уларнинг тили ҳам рамзлар тили бўлиб қолди. Бироқ инсоният тараққиёти ақлий идрокни биринчи ўринга олиб чиқди, шуурий, ҳиссий идрок онг ости ҳисларига айланди. Фрейд ижодкорлик – айнан ақлий идрокда эмас, дастлаб ҳиссий, шуурий идрокда пайдо бўлади, шоирлик ҳиссий идрокнинг онг юзига қалкиб чиқишидир деб тушунтиради. Шу маънода Фрейд ҳам, Юнг, Хайдеггер, Фромм ҳам инсон «мен»и мифлар яратилган даврдаги «мен»дан фарқ қилмайди дейишади. Инсоният цивилизацияси ақлий билимлар ҳосиласи, ижодкорлик ҳиссий, шуурий идрок, рамзли идрок ҳосиласидир”[14:113].

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, адабиёт инсонга ўзини ва оламни ўрганишни, бутун борлиқ билан уйғунликда яшашни тарғиб қилаверади. Адабиётдан узоқлашиш эса инсонийликдан узоқлашиш бўлиб қолаверади. Адабий миф эса фольклор қонуниятларини ҳозирги адабий шаклларга яқинлаштиришга, анъанавий мифологик конфликтни замонавий воқеликка кўчиришга, архетипик образлар ва мотивларга асосланган ҳолда универсал олам моделини яратишга ва шу билан муҳим муаммоларни абадий мақомига кўтаришга интилиб келади.

Тавсия сифатида айтиш зарурки, мифологиядан, архетиплар ва мифологемалардан, мифема ва мифонимлар, мифологик мотивлар ва сюжетлардан, мифик қахрамонлардан яхша хабардорлик замонавий адабий жараёнда неомифологизм ва модернистик, постмодерн, фусункор реализм услубларида яратилган, яратилаётган бадиий асарларни теранроқ идрок қилишга имкон беради.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Афанасьев Н.А. Происхождение мифа. М., 1996.
2. Антонян Ю. М. Миф и вечность. М., 2007. 464 с.
3. Балабалина Т. А. Современное мифотворчество: социально-философский анализ: Дис. к. ф. н.: 09.00.11. Хабаровск, 2005. 124 с.
4. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества[Текст]/М.М. Бахтин - Москва: Искусство, 1986.-300 с.
5. Воеводина Л. Н. Мифотворчество как феномен современной культуры: Дис. д. ф. н.: 24.00.01. М., 2002. 282 с.
6. Гусманов И.Г. Греческая мифология. Боги: Учебное пособие. 3-е изд. М.: Дьяконов ИМ. Архаические мифы Востока и Запада. М.: Наука, 1990. 247 с.125
.Дэвлет Е.Г., Дэвлет М.А'. Мифы в камне: Мир наскального искусства России. М.: «Алетейя», 2005. 472 с.Флинта: Наука, 2002.328 с.
7. Жўраев М. Миф. Фольклор ва адабиёт/ Маматкул Жўраев, Манзура Нарзикулова. – Т.: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2006 – 184 б.
8. Карим. Б. Наср руҳи – аср шукуҳи (Сўз боши). XX аср ўзбек ҳикоялари антологияси. Т. ЎзМЭ. 2009. – Б. 623

9. Лосев А. Ф. Диалектика мифа // Лосев А. Ф. Философия. Мифология. Культура. М.: Политиздат, 1991. С. 21-186.
10. Медведева Н. Г. Миф как форма художественной условности: Дис. .канд. филол. наук. М.,1984. 163 с.
11. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа. М.: Наука, 1976. 407 с.
12. Мелетинский Е. М. О литературных архетипах / Рос. гос. гуманитар. ун-т, Ин-т высш. гуманитар. исслед. М., 1994. 136 с.
13. Мелетинский Е. М. От мифа к литературе. Курс лекций «Теория мифа и историческая поэтика». М.: Российск. гос. гуманитар. ун-т, 2000. 170 с.
14. Эшонкул Н. Мендан менгача. Тошкент. Akademnashr. 2014. – Б.508
15. Эшонкул Н. Ижод фалсафаси (“Мен”дан менгача – 2) [Матн]/Н. Эшонкул. – Тошкент: Akademnashr, 2018. – 416 б.
0 р.